

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΠΑΡΑΚΛΗΤΙΚΗΣ
ΩΣ ΣΤΑΘΕΡΗ ΠΟΙΜΑΝΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Πρωτ. Βασίλειος Ί. Καλλιακμάνης
Καθηγητής Τμήματος Θεολογίας Α.Π.Θ.

Τό θέμα τό όποιο μάς άνατέθηκε άπό τήν Ίερά Σύνοδο τής Έκκλησίας τής Έλλάδος, εΐναι λίαν ένδιαφέρον καί πρωτότυπο. Γι' αυτό καί θά έστιάσουμε τήν προσοχή όχι τόσο στά γραμματολογικά θέματα καί τήν εξέλιξη του̃ λειτουργικοῦ βιβλίου τής Παρακλητικῆς, όσο στο σταθερό ποιμαντικό μήνυμα πού αύτή διασώζει καί έκπέμπει. Έχει έξάλλου άπό πολύ νωρίς έπισημανθεΐ στή διδασκαλία τών άγίων Πατέρων ό παιδαγωγικός καί διδακτικός ρόλος τής ψαλμωδίας καί τής έκκλησιαστικῆς ύμνογραφίας¹. Όχι μόνο ως αντίδραση στις μεθόδους τών Γνωστικῶν καί Άρειανῶν αίρετικῶν αλλά καί ως αύτοτελής ανάπτυξη έντός τής Έκκλησίας, έστω κι άν ή ψαλμωδία άρχικά συνάντησε τήν έπιφυλακτικότητα καί σχεδόν καταδίκη μοναστικῶν καί άλλων κύκλων καί θεωρήθηκε ως άδυναμία τών κατοίκων τών πόλεων.

Ό Μέγας Βασίλειος ύπεραμύνεται τής χρήσης τής μελωδίας στή λατρεία, παρότι καί στην περιοχή του όρισμένοι κληρικοί θεωροῦσαν τήν ψαλμωδία έγκλημα², καί γράφει: «Έπειδή γάρ εΐδε τό Πνεῦμα τό άγιον δυσάγωγον πρός άρετήν τό γένος τών ανθρώπων... Τό έκ τής μελωδίας τερπνόν τοῖς δόγμασιν έγκατέμιξεν»³, ώστε οι χριστιανοί νά δέχονται χωρίς αντίδραση τήν ώφέλεια τών λόγων πού έκφέρονται γλυκόηχα. Καί συνεχίζει λέγοντας, ότι γι' αυτόν ακριβῶς τό λόγο έχουν έπινοηθεΐ τά έναρμόνια μέλη, «ΐνα οι παΐδες τήν ήλικίαν, ή καί όλως οι νεαροί τό ήθος, τῷ μέν δοκεῖν μελωδοῦσι, τῇ δέ άληθεία τάς ψυχάς εκπαιδεύονται»⁴.

Έπίσης, στή *Φιλοκαλία τών Ίερῶν Νηπτικῶν* όταν γίνεται λόγος γιά τίς πνευματικές μεθελικιώσεις, οι ιεροί νηπτικοί δέν παρουσιάζουν πάντοτε αύστηρά καθορισμένο άριθμό πνευ-

¹ Βλ. Άθανασίου Θ. Βουρλή, «Η ίερά ψαλμωδία, ως μέσον τής έν Χριστῷ άγωγῆς τών πιστῶν», στα Πρακτικά του̃ ΙΑ΄ Πανελληνίου Λειτουργικοῦ Συμποσίου Στελεχῶν Ίερῶν Μητροπόλεων, μέ τίτλο *Λειτουργική Άγωγή*, έκδ. ΕΜΥΕ, Άθήνα 2010, σ. 255 κ.έ.

² Μ. Βασιλείου, *Έπιστολή 107*, ΡG32,372. «Πρός δέ τό τής μελωδίας έγκλημα, ὧ̃ μάλιστα τούς άπλουστέρους φοβοῦσιν οι διαβάλλοντες ήμάς, εκείνο εἰπεῖν έχω... Έκ νυκτός γάρ όρθρίζει παρ' ήμῖν ό λαός επί τόν οἶκον τής προσευχῆς καί έν πόνῳ καί θλίψει καί συνοχη̃ δακρύων έξομολογούμενοι τῷ Θεῷ, τελευταῖον έξανασάντες τών προσευχῶν εἰς ψαλμωδίαν καθίστανται». Στή συνέχεια μιλά γιά τήν αντιφωνική ψαλμωδία καί δίδει τίς πληροφορίες, ότι σε όλες τίς έκκλησίες τής Ανατολῆς καί τής Αιγύπτου χρησιμοποιοῦσαν τήν ψαλμωδία στην κοινή προσευχή.

³ Μ. Βασιλείου, *Όμιλία εἰς Ψαλμούς*, 1, 1, ΕΠΕ, τόμ. 5, σ. 14.

⁴ Μ. Βασιλείου, *Όμιλία εἰς Ψαλμούς*, ὁ.π.

ματικῶν σταδίων. Στή συλλογή αὐτή, ὅπως καί γενικότερα στήν ἀγιοπνευματική πατερική παράδοση ἀπαντᾷ ἡ διάκριση δύο, τριῶν ἢ καί ὀκτώ ἀκόμη διαδοχικῶν πνευματικῶν περιόδων, σωματικῶν πράξεων καί νοητῶν θεωριῶν. Ὁ ὅσιος Πέτρος Δαμασκηνός γράφει γιά τίς ἐπτά «σωματικές πράξεις» τῆς πρακτικῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, δηλαδή, τήν ἡσυχία, τήν σύμμετρο νηστεία, τήν ἀγρυπνία, τήν ψαλμωδία καί προσευχή «διά ψαλμῶν καί γονυκλισιῶν ἵνα σκλυθῆ τό σῶμα καί ταπεινωθῆ ἡ ψυχή», τήν πνευματική προσευχή «διά τοῦ νοός γινομένην», τήν ἀνάγνωσι λόγων καί βίων ἀγίων Πατέρων καί ἑβδομη τήν προσφυγή σέ ἔμπειρους πνευματικούς πατέρες⁵. Μετά ἀπό αὐτές τίς σωματικές πράξεις συνιστᾶται ὑπομονή καί προσμονή γιά τή θεία ἐπίσκεψη. Δηλαδή, προηγεῖται ὁ πρακτικός βίος καί ἔπεται ὁ θεωρητικός ὡς προσωπική βιωματική ἀποκάλυψη. Ἡ διά ψαλμῶν, ὕμνων καί γονυκλισιῶν προσευχή βρίσκεται στό τέταρτο σκαλοπάτι τῆς ἐπταδικῆς κλίμακας. Ἐπισημαίνεται ἀκόμη, ὅτι τά ἄσματα καί τά τροπάρια μέ τήν ἠδύτητα τῆς μελωδίας γίνονται γιά τοὺς ἀρχάριους φάρμακα τῆς ἀσθένειας τοῦ νοός καί γιά τοὺς προκόπτοντες πνευματικές εὐκαιρίες κατάνυξης πού ἀνάγουν κλιμακωτά στήν κατανόηση τῶν θείων ἐννοιῶν καί τήν ἐν Χριστῷ τελειότητα⁶.

Ὅποτε, γίνεται προοιμιακά ἀντιληπτή ἡ σύνδεση τῆς ψαλμωδίας καί τῆς ὕμνογραφίας μέ τήν ποιμαντική θεολογία τῆς Ἐκκλησίας. Ὅπως εὐστοχα ἔχει γραφεῖ, «Ὁ ἐμμελής, καλλιεπής ἑμμετρος λόγος εἶναι τό ὄχημα ἐπί τοῦ ὁποίου ἐπιβαίνουν τά βαθέα καί ὑψηλά νοήματα καί θεωρήματα τῶν θείων ἀληθειῶν γιά νά εἰσέλθουν στόν νοῦ καί στήν καρδιά τῶν πιστῶν πού λατρεύουν τόν ζῶντα καί ἀληθινό Θεό»⁷.

Μετά ἀπό τίς εἰσαγωγικές αὐτές ἀναφορές θά ἀναπτύξουμε τήν εἰσήγησή μας σέ ἐπτά σύντομες ἐνότητες: 1. Ἡ ποιμαντική τῆς Ἐκκλησίας ἀπό ὀρθόδοξη χριστιανική σκοπιά. 2. Ἡ ὀνομασία καί οἱ συγγραφεῖς τῆς *Παρακλητικῆς*. 3. Βιβλικό θεολογικό ὑπόβαθρο καί ὑπομνηματισμός τῆς Ἁγίας Γραφῆς μέσω τῆς ὕμνογραφίας. 4. Σύνοψη τοῦ δόγματος καί τοῦ ἠθους τῆς Ἐκκλησίας. 5. Προβολή προτύπων χριστιανικοῦ βίου. 6. Ὁ ἀγιασμός τοῦ χρόνου καί ὁ ἡμερήσιος καί ἐβδομαδιαῖος λειτουργικός κύκλος. 7. Ὁ ἐσχατολογικός χαρακτήρας τῆς *Παρακλητικῆς*.

1. Ἀκολουθώντας δυτικά προγράμματα σπουδῶν, ἀπό τήν ἵδρυση τῶν Θεολογικῶν Σχολῶν στήν Ἑλλάδα, ἡ Ποιμαντική ὡς μάθημα ἐντάχθηκε στόν λεγόμενο Πρακτικό κλάδο

⁵ Ὀσίου Πέτρου Δαμασκηνοῦ, *Περί τῶν ἐπτά σωματικῶν πράξεων*, Φιλοκαλία Γ', ἐκδ. Ἀστήρ, Ἀθήνα 1976, σ. 17-19.

⁶ Ὀσίου Πέτρου Δαμασκηνοῦ, *Περί τῆς τρίτης θεωρίας*, Φιλοκαλία Γ', σ. 42.

⁷ Μητροπολίτου Καισαριανῆς, Βύρωνος καί Ὑμηττοῦ κ. Δανιήλ, *Λειτουργική ὕμνογραφία*, ἀνάτ. περ. Ἐκκλησία, Ἀθήνα 2018, σ. 21.

της Θεολογίας. Ήδη για πρώτη φορά τον 18ο αιώνα άπαντα στην Αύστρια ως αυτότελές μάθημα και έκτοτε είχε πολλές διακυμάνσεις. Συνδέθηκε με την παιδαγωγική, την ψυχολογία, την κοινωνική ψυχολογία, την ψυχιατρική, τη λειτουργική, την κατηχητική, τη συμβουλευτική κ.ά. Στην Αμερική και κυρίως στον προτεσταντικό χώρο έχει αναπτυχθεί η Ποιμαντική ψυχολογία, η οποία συνδυάσθηκε με την κλινική εκπαίδευση των κληρικών, προσέλαβε διαχριστιανικό και διαθρησκευτικό χαρακτήρα και βρίσκεται στο επίκεντρο του δυτικού χριστιανισμού και ιδιαίτερα του Προτεσταντισμού⁸. Επίσης με την ανάδυση των κοινωνικών και των βιοηθικών προβλημάτων αναπτύχθηκε η ποιμαντική κοινωνιολογία και η ποιμαντική ήθικη. Συχνά όμως η ποιμαντική περιορίσθηκε στη δεοντολογία του ιερατικού επαγγέλματος, αποστασιούμενη από άλλους κλάδους της θεολογίας, όπως λ.χ. τη δογματική ή τις βιβλικές σπουδές. Όλες οι παραπάνω κατευθύνσεις είναι χρήσιμες, αλλά από όρθόδοξη χριστιανική όπτική είναι αποσπασματικές.

Η ποιμαντική χρειάζεται ισχυρή θεολογική βάση και θεμελίωση. Διαχρονικά, στην ποιμαντική της Εκκλησίας περιλαμβάνεται καταρχήν η ζώσα μετάδοση του μυστηρίου της πίστεως από γενιά σε γενιά, αλλά και η ιεραποστολή, η διακονία του λόγου, η συγκρότηση Τοπικών και Οικουμενικών Συνόδων, η σύνταξη δογματικών όρων και ιερών κανόνων, η όριοθέτηση της όρθοδόξου πίστεως, η εύταξία στη λατρεία και η καλλιέργεια του χριστιανικού ήθους. Τό ενδιαφέρον της ποιμαντικής θεολογίας εστιάζεται στον άνθρωπο με αναφορά στο Θεάνθρωπο. Στην πνευματική νοσηματοδότηση της ζωής του χριστιανού και τη διασφάλιση των όρων της σωτηρίας του από την αλλοτρίωση, τη φθορά και τό θάνατο. Ο άγιος Νεκτάριος, παρότι γράφει σχετικό βιβλίο επηρεασμένος από τό πνεύμα της εποχής του, εκθέτει με θεολογική ακρίβεια και τεκμηρίωση στην Αγία Γραφή και τούς Πατέρες της Εκκλησίας την Ποιμαντική του και στό τέλος περιλαμβάνει παράρτημα με τίτλο: Ποιμαντική των Πατέρων⁹.

2. Μέ τό όνομα *Παρακλητική ή Όκτώηχος ή Μεγάλη* έννοεΐται τό ύμνολογικό λειτουργικό βιβλίο πού περιέχει την Όκτώηχο, δηλαδή την ακολουθία των Κυριακών, διευρυμένη για όλόκληρη την εβδομάδα κατά τούς όκτώ ήχους.¹⁰ Νά σημειωθεί ότι, ή Όκτώηχος

⁸ Βλ. G.Kapsanis, "Pastoral Care in American Practice", *St. Vladimir's Orthodox Theological Seminary Quarterly*, (4) 1967, σ. 207 κ.ε. Πρωτ. Άδ. Αύγουστίδης, *Ποιμένας και θεραπευτής*, έκδ. Ακρίτας, Αθήνα 1999, σ. 81 κ.ε.

⁹ Αγίου Νεκταρίου, *Μάθημα Ποιμαντικής*, εισαγ. Αρχιμ. Ειρηναίου Δεληδήμου, έκδ. Β. Ρηγόπουλου, Θεσσαλονίκη, σ. 193 κ.ε.

¹⁰ Ίω. Φουντούλη, *Λειτουργική Α΄, Εΐσαγωγή στη θεία λατρεία*, Θεσσαλονίκη 1993, σ. 84. Βλ. περισσότερα Γ. Μπεκατώρος, *Παρακλητική, ΘΗΕ*, τόμ. 10, σ. 28.κ.ε.

χρησιμοποιήθηκε στην Τουρκοκρατία ως διδακτικό έγχειρίδιο. Η *Παρακλητική (βίβλος)*¹¹ μέχρι να φθάσει στην μορφή που έχει προσλάβει σήμερα υπέστη διάφορες παραλλαγές και είχε κάποια εξελικτική πορεία. Μετά την καταστροφή κατά την περίοδο της εικονομαχίας των «Τροπολογίων», βιβλίων που περιείχαν τροπάρια μέχρι τον έβδομο αιώνα και άποτελοῦσαν πρόδρομη μορφή των Μηναιών, την καταδίκη του Σεβήρου Ἀντιοχείας (Ε΄-ΣΤ΄ αἰ.) που είχε συντάξει Ὀκτώηχο¹², δημιουργήθηκαν νέες ανάγκες που κάλυψαν κυρίως οἱ πατέρες τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Σάββα μέ κορυφαῖο τόν ἅγιο Ἰωάννη Δαμασκηνό καθώς καί οἱ Στουδίτες στην Κωνσταντινούπολη. Τά ζητήματα ὅμως αὐτά ξεφεύγουν ἀπό τά ὄρια τῆς εἰσήγησής μας. Στή σημερινή ἔντυπη ἔκδοση, ἡ *Παρακλητική* περιλαμβάνει τούς ὕμνους που ψάλλονται στό μικρό καί μεγάλο ἑσπερινό τοῦ Σαββάτου, τόν ἑσπερινό ὅλης τῆς ἑβδομάδος, τό μεσονυκτικό τῆς Κυριακῆς, στόν ὄρθρο ἐπίσης ὅλης τῆς ἑβδομάδος, τά τροπάρια τῶν μακαρισμῶν τῆς θείας Λειτουργίας, τά ἑξαποστειλάρια, τά ἕνδεκα ἑωθινά ἰδιόμελα, τούς δύο Παρακλητικούς κανόνες καί τόν κανόνα τοῦ Ἀκαθίστου Ὑμνου.

«Τό περιεχόμενο τῆς Παρακλητικῆς εἶναι ποικίλης προελεύσεως καί ποιότητος, διαφόρων ἐποχῶν καί διαφόρων ὕμνογράφων ἄνωνύμων ἢ ἑπωνύμων. Ἐπωνύμως φέρονται τροπάρια καί κανόνες τῶν ὕμνογράφων Θεοφάνους καί Ἰωσήφ», γράφει ὁ μακαριστός Ἰωάννης Φουντούλης¹³. Κορυφαῖος συντάκτης τῆς Ὀκτώηχου θεωρεῖται ὁ ὄσιος Ἰωάννης Δαμασκηνός (Η΄ αἰ.), τούς Τριαδικούς κανόνες συνέθεσε ὁ Μητροφάνης Σμύρνης (Θ΄ αἰ.) ἐπηρεασμένος μᾶλλον ἀπό τά Ἀρεοπαγίτικα Συγγράμματα. Τά ἑξαποστειλάρια εἶναι ποίημα τοῦ Κωνσταντίνου Ζ΄ τοῦ Πορφυρογέννητου (913-959) καί τά ἕνδεκα ἑωθινά δοξαστικά συνέταξε ὁ Λέων ΣΤ΄ ὁ Σοφός (886-912). Οἱ Ἀναβαθμοί τῶν ὀκτώ ἤχων ἀποδίδονται στόν ὄσιο Θεόδωρο Στουδίτη (759-826) που ἀπηχοῦν τήν Κωνσταντινουπολίτικη παράδοση τοῦ Ἀσματικοῦ Τυπικοῦ ἢ στόν ἀδελφό του Ἰωσήφ ἢ καί στόν ὄσιο Ἰωάννη Δαμασκηνό¹⁴. Ὁ Θεοφάνης ὁ Γραπτός (775-845) συνέθεσε ὀκτώ κανόνες στούς Ἁγίους Ἀποστόλους, ὀκτώ στούς κεκοιμημένους καί ὀκτώ στούς ἀγγέλους. Ὁ Π. Χρήστου θεωρεῖ ὅτι ἡ ὀριστική μορφή τοῦ βιβλίου «κατηρτίσθη εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν κατά τό δεύτερον ἡμισυ τοῦ Θ΄ αἰῶνος ἐπιμελεῖα τοῦ Ἰωσήφ τοῦ Ὑμνογράφου»¹⁵.

¹¹ Βλ. C. Hannick, "Le texte l' Octoechos", La prière des Églises de rite Byzantin 3, *Dimanche 3*, ed. De Chevetogne, 1972, σ. 39.

¹² Σώζεται σέ Συριακή μετάφραση, βλ. Ἰω. Φουντούλη, ὁ.π.

¹³ Ἰω. Φουντούλη, ὁ.π., σ.85.,

¹⁴ Θεοχάρη Δετοράκη, *Βυζαντινή ὕμνογραφία*, Ἡράκλειο 1997, σ. 93.

¹⁵ *Ἑλληνική Πατρολογία*, τόμ Ε΄, Πρωτοβυζαντινή Περίοδος ΣΤ΄ καί Θ΄ αἰῶνες, ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη (2) 2006, σ. 570.

Μετά τις ένδεικτικές πληροφορίες για τους συγγραφείς του λειτουργικού αυτού βιβλίου που έχουν ποιμαντικό ενδιαφέρον τόσο για την εξέλιξη αλλά και τη διαμόρφωση της ύμνογραφίας, προχωρώ στη τρίτη ένότητα.

3. Τό περιεχόμενο των ύμνων της *Παρακλητικής* είναι βιβλικό και ταυτόχρονα αποτελεί ύπομνηματισμό της Αγίας Γραφής. Η αλήθεια αυτή πρέπει να τονίζεται, διότι δεν μπορεί κάποιος να κατανοήσει και να έμβασθύνει στα νοήματα των ύμνων της *Παρακλητικής*, εάν δεν γνωρίζει άρκούντως τόσο την Παλαιά όσο και την Καινή Διαθήκη καθώς και την πατερική θεολογία. Στους είρμούς των κανόνων του ὁρθου λ.χ. ακολουθείται συνήθως ή θεματολογία των έννεά βιβλικών ὡδών (έξαιρουμένης της β' ὡδής). Συνδέεται τό περιεχόμενο της Παλαιᾶς μέ εκείνο της Καινῆς Διαθήκης και ἀναδεικνύονται προτυπώσεις του μυστηρίου της θείας Ἐνανθρώπησης. Ἀναφέρουμε ένδεικτικά τόν είρμό της ένάτης ὡδής της Κυριακῆς του Α' ἤχου, ὅπου γίνεται ἀναφορά στην προτύπωση της ὑπερφυοῦς συλλήψεως της Παναγίας μέ τή φλεγόμενη και μή καιόμενη βάτο. Συγχρόνως συνδέονται οί πειρασμοί και τό καμίνι των ἀγρίων παθῶν των ἀγωνιζομένων χριστιανῶν μέ τή θαυματουργική διάσωση των τριῶν παιδῶν στην κάμινο του πυρός και ζητεῖται ίκετευτικά ή παρέμβαση της Θεοτόκου: «Τύπον της ἀγνῆς λοχείας σου, πυρπολουμένη βάτος ἔδειξεν ἄφλεκτος και νῦν καθ' ἡμῶν, των πειρασμῶν ἀγριαίνουσας, κατασβέσαι αἰτοῦμεν τήν κάμινον, ἵνα σέ Θεοτόκε ἀκαταπαύστως μεγαλύνομεν». Η σταυρική θυσία του Χριστοῦ κατάλύει τήν δύναμη του διαβόλου και ἔκτοτε ὁ Σταυρός αποτελεί ἀκαταμάχητο ὄπλο έναντίον του¹⁶.

Στά τροπάρια των Ἀκολουθιῶν της Κυριακῆς τονίζεται και κυριαρχεῖ ή Ἀνάσταση ἀλλά αυτή συνδέεται μέ τόν Σταυρό του Κυρίου και τήν κάθοδό Του στον Ἄδη. Δέν εἶναι μόνο οί σταυροαναστάσιμοι κανόνες του Ὑμνογράφου Κοσμᾶ που ἀναδεικνύουν τό σταυροαναστάσιμο χαρακτήρα της Κυριακῆς ἀλλά και πλῆθος ἄλλων τροπαρίων, καθισμάτων, τροπαρίων των κανόνων, των αἴνων κ.ἄ. Στο κάθισμα του ὁρθου της Κυριακῆς του πλαγίου Α' ἤχου ψάλλουμε: «Τόν Σταυρόν του Κυρίου ἐγκωμιάσωμεν, τήν ταφήν τήν ἀγίαν ὕμνοις τιμήσωμεν, και τήν Ἀνάστασιν αὐτοῦ ὑπερδοξάσωμεν· ὅτι συνήγειρε νεκρούς, ἐκ των μνημάτων ὡς Θεός, σκυλεύσας κράτος θανάτου, και ἰσχύν διαβόλου, και τοῖς ἐν Ἄδη φῶς ἀνέτειλεν». Ἄλλο παράδειγμα ἀπό τά Στιχηρά των αἴνων της Κυριακῆς του Δ' ἤχου: «Ὁ Σταυρόν ὑπομείνας και θάνατον, και ἀναστάς ἐκ των νεκρῶν, παντοδύναμη Κύριε δοξά-

¹⁶ «Κύριε ὄπλον κατά του διαβόλου τόν Σταυρόν σου ἡμῖν δέδωκας· φρίττει γάρ και τρέμει, μή φέρων καθορᾶν αὐτοῦ τήν δύναμιν...», *Ἀναστάσιμον Στιχηρόν Αἴνων* Κυριακῆς πλ. δ' ἤχου.

ζομέν σου τήν Ἀνάστασιν». Ἐπίσης τά ἐξαποστειλάρια καί τά ἑωθινά δοξαστικά ἀναφέρονται στό Ἑνδέκα Ἑωθινά Εὐαγγέλια πού ἀναγινώσκονται στόν ὄρθρο. Ἔχει ἰδιαίτερο ποιμαντικό ἐνδιαφέρον τό ἐνδέκατο ἑωθινό δοξαστικό: «Φανερῶν ἑαυτόν τοῖς μαθηταῖς σου Σωτήρ, μετά τήν Ἀνάστασιν, Σίμωνι δέδωκας τήν τῶν προβάτων νομήν, εἰς ἀγάπης ἀντέκτισιν, τήν τοῦ ποιμαίνειν φροντίδα αἰτῶν. Διό καί ἔλεγες· Εἰ φιλεῖς με Πέτρε, ποιμαίνε τά ἀρνία μου, ποιμαίνε τά πρόβατά μου. Ὁ δέ εὐθέως ἐνδεικνύμενος τό φιλόστοργον περί τοῦ ἄλλου μαθητοῦ ἐπινθάνετο. Ὡν ταῖς πρεσβείαις Χριστέ τήν ποιίμνην σου διαφύλαττε ἐκ λύκων λυμαιομένων αὐτήν». Ὁ ὕμνος αὐτός εἶναι ἐμπνευσμένος ἀπό τό κατά Ἰωάννην Εὐαγγέλιο¹⁷ καί καταλήγει μέ προσευχή γιά ἀπαλλαγὴ τῆς Ἐκκλησίας ὡς ποιίμνης τοῦ Χριστοῦ ἀπό τούς αἰρετικούς.

4. Παράλληλα, μέσω τῆς ὕμνογραφίας τῆς *Παρακλητικῆς* βίβλου διδάσκεται μέ λιτό καί ἀπλό τρόπο ἡ δογματική διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας. Τόσο στό δογματικά Θεοτοκία ὅσο καί στους Τριαδικούς κανόνες, ἀλλά καί σέ πολλά ἄλλα τροπάρια ἐκτίθεται ἐμμελῶς τό Τριαδικό, τό Χριστολογικό καί Θεομητορικό δόγμα, ἡ ἀνθρωπολογία, ἡ δημιουργία τοῦ κόσμου, ἡ πτώση καί ἡ ἀνόρθωση τοῦ ἀνθρώπου κ.ἄ. Ἄς ἀναφέρουμε κάποια παραδείγματα. Στό Θεοτοκίον τῆς πρώτης ὡδῆς τοῦ κανόνα τοῦ Μεσονυκτικοῦ τοῦ Ἀΐχου ψάλλουμε: «Νοῦς μέν ὁ ἀγέννητος Πατήρ, εἰκονικῶς τοῖς σοφοῖς προηγόρευται, Λόγος δέ συνάναρχος, ὁ συμφυῆς Υἱός, καί Πνεῦμα Ἅγιον, τό ἐν τῇ Παρθένῳ, τοῦ Λόγου κτίσαν τήν σάρκωσιν». Συντομότατος καί συναπτικώτατος τριαδολογικός ὕμνος μέ ἀναφορά στόν ἀγέννητο Πατέρα, τήν τυπολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, τήν ὁμοουσιότητα τοῦ Λόγου, καθώς καί στήν ἐνανθρώπησή Του διά τῆς Παρθένου συνεργία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

Στό πρῶτο Κάθισμα τοῦ Μεσονυκτικοῦ τῆς Κυριακῆς τοῦ Β΄ ἡχου σχετικά μέ τή δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου ψάλλουμε: «Ὅτε κατ'ἀρχάς, τόν Ἀδάμ διέπλασας Κύριε, τότε τῷ Λόγῳ σου, τῷ ἐνυποστάτῳ ἐβόησας Εὐσπλαχνε· ποιήσωμεν κατά τήν ἡμετέραν ὁμοίωσιν· τό δέ Πνεῦμα τό Ἅγιον συμπαρῆν δημιουργόν· διό βοῶμεν σοι· Ποιητά ὁ Θεός ἡμῶν δόξα σοι». Ἐδῶ ἀπηχεῖται ἡ πατερική ἐρμηνεῖα ὅτι ἡ βιβλική φράση «ποιήσωμεν ἄνθρωπον» ἀφορᾷ καί τά τρία πρόσωπα τῆς Ἁγίας Τριάδος.

Ἔχουν ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον τά δογματικά Θεοτοκία τοῦ Μεγάλου καθώς καί τοῦ Μικροῦ Ἑσπερινοῦ¹⁸ πού ψάλλονται τό ἑσπέρας τοῦ Σαββάτου (τά ὅποια θά παρουσιάσει ἀναλυτικά ὁ συνάδελφος κ. Ἀθανάσιος Βουρλῆς). Θά παραθέσω ἐνδεικτικά τό δοξαστικό

¹⁷ Ἰωάν. 21, 1 καί κυρίως στίχοι 15-22.

¹⁸ Βλ. Ἀνδρέα Θεοδώρου, *Τά δογματικά Θεοτοκία τῆς Παρακλητικῆς*, ἐκδ. Ἀπ. Διακονίας, Ἀθήνα 1992.

τοῦ Μικροῦ Ἑσπερινοῦ τοῦ πλ. Β΄ ἤχου. Στόν ὕμνο αὐτό συναντᾶ ὁ προσεκτικός ἀναγνώστης φράσεις τοῦ ψαλτηρίου καί πλεῖστες δογματικές ἀλήθειες μέ ὀρολογία πατερική.

Δεῦτε πάντα τὰ ἔθνη, ἐν φωνῇ ἀγαλλιάσεως¹⁹, τὴν παναγίαν Παρθένον, καὶ Θεοτόκον ἀνευφημήσωμεν, τῆς ἀνθρωπίνης οὐσίας τὸ χωνευτήριον, τῶν ἀπορρήτων θαυμάτων τὸ ἐργαστήριον· ἐν αὐτῇ γὰρ γέγονε καινά· ὁ ἄναρχος ἄρχεται, ὁ Λόγος παχύνεται, ὁ Θεὸς ἄνθρωπος γίνεται, ἵνα Θεὸν τὸν ἄνθρωπον ἀπεργάσῃται, οὐ τροπῆ τῶν φύσεων, ἀλλ' ἐνώσει τῇ καθ' ὑπόστασιν· προέρχεται γὰρ εἷς ἐκ δύο τῶν ἐναντίων, ἐν δυοῖς τελείαις ταῖς φύσεσιν, ἀδιαιρέτως γνωριζόμενος, θεληματικῶς τε καὶ ἐνεργητικῶς, καθ' ἑκατέραν οὐσίαν, ὁ αὐτὸς τὸ ἀληθὲς πιστούμενος, τῆς σωτηρίου οἰκονομίας, Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ παρέχων τῷ κόσμῳ ἰλασμόν, εἰρήνην, καὶ τὸ μέγα ἔλεος.

Ἐλάτε ὅλα τὰ ἔθνη νὰ ὑμνολογήσουμε μέ ἀγαλλίαση τὴν Παναγία Θεοτόκο, ποὺ εἶναι τὸ χωνευτήρι τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας, τὸ ἐργαστήρι μυστικῶν θαυμάτων. Σ' αὐτὴν συνέβησαν καινούργια πράγματα· ὁ ἄναρχος λαμβάνει ἀρχή, ὁ Λόγος ντύνεται τὴν παχύτητα τῆς κτιστῆς φύσεως· ὁ Θεὸς γίνεται ἄνθρωπος γιὰ νὰ κάνει τὸν ἄνθρωπο θεό, ὄχι μέ ἀλλοίωση τῶν φύσεων, ἀλλὰ μέ ὑποστατική ἔνωση. Διότι ἀπὸ δύο ἀντίθετα προέρχεται ἕνας, ποὺ γνωρίζεται σὲ δύο τέλειες φύσεις καὶ κατὰ τὰ θελήματα καὶ κατὰ τις ἐνέργειες καθεμιᾶς ἀπὸ τις δύο οὐσίες, ἕνας καὶ ὁ ἴδιος πραγματικὰ ὑπεύθυνος τῆς σωτηρίας πράξης, ὁ Χριστὸς καὶ Θεὸς μας, ποὺ παρέχει στὸν κόσμο λύτρωση καὶ μέγα ἔλεος²⁰.

5. Ἡ Παρακλητικὴ παραμυθεῖ, καὶ ταυτόχρονα προβάλλει πρότυπα χριστιανικοῦ βίου. Ἐάν δέν μπορούμε νὰ μιμηθοῦμε ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ἀγίων «τά μεγάλα καὶ ὑψηλά καὶ μεγάλοις προσήκοντα, καὶ μεγάλοις πρὸς μίμησιν ἦκοντα, ἴσως ἔστιν ἃ καὶ τοῖς πᾶσι τὸ παράπαν ἀμίμητα», ἅς μιμηθοῦμε «τὴν ἐκ ταπεινώσεως καὶ μετανοίας διόρθωσιν»²¹. Ἡ θέση αὐτὴ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἶναι ιδιαίτερα σημαντικὴ γιὰ τὴν ποιμαντικὴ ἀξιοποίηση τῆς *Παρακλητικῆς*. Οἱ πρῶτες βαθμίδες τῆς πνευματικῆς ζωῆς εἶναι ἡ ταπείνωση καὶ ἡ μετάνοια. «Εἰ ὁ δίκαιος μόλις σώζεται, ἐγὼ ποῦ φανοῦμαι ὁ ἁμαρτωλός; Τὸ βάρος, καὶ τὸν

¹⁹ *Ψαλμ.* 46,2.

²⁰ Ἀνδρέα Θεοδώρου, *ὁ.π.*, σ.39

²¹ *Ὁμιλία 28*, PG 151, 361C.

καύσωνα τῆς ἡμέρας οὐκ ἐβάστασα· τοῖς περί τήν ἐνδεκάτην ὥραν, συναρίθμησόν με ὁ Θεός, καί σῶσον με»²². Τό πρῶτό τῆς Δευτέρας τοῦ Βαρέως ἤχου ψάλλουμε στό πρῶτο Κάθισμα: «Ἐχουσα ψυχὴ μου τό ἰατρεῖον τῆς μετανοίας, πρόσελθε προσπίπτουσα, ἐν στεναγμοῖς κραυγάζουσα, τῷ ἰατρῷ ψυχῶν καί σωμάτων· ἐλευθέρωσόν με Φιλάνθρωπε, ἐκ τῶν ἐμῶν πλημμελημάτων...». Γίνεται εὐδιάκριτο σέ αὐτούς καί σέ ἄλλους ὕμνος τό ἦθος τῆς συντετριμμένης καί τεταπεινωμένης καρδίας, πού δέν εἶναι ἦθος αὐτάρεσκο καί ὑποκριτικό. Καθρεπτιζόμενος ὁ χριστιανός στά πρόσωπα τῆς Παναγίας, τοῦ Προδρόμου, τῶν Ἀποστόλων, τῶν μαρτύρων καί ὄλων των ἁγίων συνειδητοποιεῖ τήν ἀναξιοτήτά του καί προστρέχει στό θεῖο ἔλεος. Ὅλα αὐτά συντελοῦνται ἐντός τῆς Ἐκκλησίας. Γι' αὐτό καί τό ἐκκλησιαστικό φρόνημα ἀποτελεῖ βασική προϋπόθεση τῆς πνευματικῆς προόδου. Ὁ πιστός ὁμολογεῖ: «Πρόβατον εἰμί τῆς λογικῆς σου ποιίμνης, καί πρός σέ καταφεύγω τόν Ποιμένα τόν καλόν· ζήτησόν με τόν πλανηθέντα ὁ Θεός, καί ἐλέησόν με»²³. Ἀρχιποίμην εἶναι ὁ Κύριος πού φανερώθηκε «πρότερον μὲν ἄσαρκος ὡς Λόγος, ὕστερον δέ δι' ἡμᾶς σεσαρκωμένος»²⁴ καί στήν *Παρακλητική* προβάλλονται ὡς ἄξιοι ποιμένες οἱ Ἀπόστολοι²⁵ καί ὁ ἅγιος Νικόλαος, ἐνῶ ἀπαντᾷ καί ἡ ἀντίληψη, ὅτι οἱ πιστοὶ ἀνήκουν στήν ποιίμνη τῆς Παναγίας ἢ στήν ἐκλεκτή ποιίμνη τῶν ἁγίων. Ἡ ἀναφορά σέ ἀρκετούς ὕμνους στά δεινά τῆς κολάσεως ἔχει παιδαγωγικό χαρακτήρα καί ἀφορᾷ τίς σκληρές καρδιές. Ἡ σκληροκαρδία καί ἡ πώρωση γιά νά θεραπευτοῦν χρειάζονται «σκληρά λόγια».

6. Στήν Ἐκκλησία ὁ κοσμικός χρόνος προσλαμβάνει ἄλλες διαστάσεις καί ἀγιάζεται. Τό κοσμικό ἡμερολόγιο γίνεται ἐορτολόγιο. Αὐτό συντελεῖται τόσο μέ τόν κύκλο τῶν ἀκινήτων ὅσο καί τόν κύκλο τῶν κινητῶν ἐορτῶν. Μέ τήν ὕμνογραφία τῆς *Παρακλητικῆς* νοσηματοδοτεῖται διαφορετικά καί ἀγιάζεται ὁ ἡμερήσιος καί ἐβδομαδιαῖος κύκλος. Κάθε ἡμέρα εἶναι ἀφιερωμένη σέ πρόσωπα καί γεγονότα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας οἰκονομίας. Μέσα ἀπό τήν ἐβδομαδιαία ὀκταδική ἐπανάληψη τιμοῦνται καί προβάλλονται μέσω τῆς ὕμνογραφίας τῆ Δευτέρα οἱ ἅγιοι ἄγγελοι, τήν Τρίτη ὁ τίμιος Πρόδρομος, τήν Τετάρτη ἡ Θεοτόκος, τήν Πέμπτη οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι καί ὁ ἅγιος Νικόλαος, τήν Παρασκευή ὁ τίμιος Σταυρός, τό Σάββατο οἱ ἅγιοι μάρτυρες καί οἱ κεκοιμημένοι. Ὅλα αὐτά τά πρόσωπα τιμῶνται ὡς μέλη τοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ. Εἰδικότερα οἱ ἅγιοι μάρτυρες «ὡς ἱερεῖα

²² *Κάθισμα Κατανυκτικόν* Ὁρθρου Δευτέρας καί Τρίτης Ἀΐχου.

²³ Κατανυκτικό τροπάριο εἰς τόν *Στίχον τῶν αἰνῶν τῆς Δευτέρας τοῦ Δΐχου*.

²⁴ *Στιχηρόν Ἀνατολικόν* Αἰνῶν Κυριακῆς βαρέως ἤχου.

²⁵ «Ἀπόστολοι ἔνδοξοι, στῦλοι τῶν Ἐκκλησιῶν, τῆς ἀληθείας κήρυκες...» *Ἀποστολικά Ἀπόστιχα τῶν αἰνῶν* τῆς Πέμπτης τοῦ βαρέως ἤχου.

ἔμψυχα καί ὀλοκαυτώματα λογικά, ... Θεόν γινώσκοντα καί Θεῶ γινωσκόμενα» συγκροτοῦν τήν ἀσφαλῆ μάνδρα πού εἶναι «λύκοις ἀνεπίβατος». Γι' αὐτό κι ὁ ὑμνογράφος παρακαλεῖ νά πρεσβεύουν νά συμποιμανθοῦν οἱ χριστιανοί μαζί τους «ἐπί ὕδατος ἀναπαύσεως»²⁶.

7. Σχετικά μέ τόν ἐσχατολογικό χαρακτήρα τοῦ περιεχομένου τῆς Παρακλητικῆς θά μπορούσαν νά λεχθοῦν πολλά. Ὁ συνάδελφος Γ. Φίλιας²⁷ ἔχει συντάξει μιά θαυμάσια σχετική μελέτη γιά τήν ὀγδοη ἡμέρα στή λατρεία τῆς Ἐκκλησίας, ὅπου σᾶς παραπέμπω. Θά περιορισθῶ σέ κάποιες ἀδρές γραμμές λόγω ἔλλειψης χρόνου. Ἀναφέρθηκε ἤδη, ὅτι τήν Κυριακή τιμᾶται ἡ Ἀνάσταση, χωρίς νά παραλείπεται ἡ ἀναφορά στό Σταυρό τοῦ Κυρίου. Ἡ Κυριακή ὡς ἡμέρα τῆς Ἀναστάσεως δέν εἶναι μόνο ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος ἀλλά καί ἡ ὀγδόη, σύμβολο τῆς αἰωνιότητος. Ὁ κοσμικός χρόνος μεταμορφώνεται καί ὁ χριστιανός προγεύεται τήν ἀνέσπερη ζωή τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Τό φῶς τοῦ μέλλοντος φωτίζει τό παρόν. Στήν ὑμνογραφία τῆς *Παρακλητικῆς* εἶναι ἐμφανῆς ὄχι μόνο ἡ ἐσχατολογική προσδοκία ἀλλά καί ἡ πρόγευση τῆς ζωῆς τοῦ Πνεύματος στό παρόν. Μέ τήν εὐδοκία τοῦ Παρακλήτου «πᾶσα ψυχή ζωοῦται, καί καθάρσει ὑψοῦται, λαμπρύνεται, τῇ Τριαδικῇ Μονάδι ἱεροκρυφίως»²⁸. Ἐντός τοῦ λειτουργικοῦ χρόνου²⁹ τῆς Ἐκκλησίας ὁ ἀγωνιζόμενος «κατοπτρίζεται τό ἄρρητον κάλλος» τῆς τρισηλίου Θεότητος³⁰. Προγεύεται τήν αἰώνια ζωή, ἡ ὁποία δίδει οὐσιαστικό νόημα στήν κοσμική ζωή. Κορύφωση τῆς πρόγευσης ἔχουμε στή θεία Εὐχαριστία γιά τήν ὁποία μᾶς προετοιμάζει ἡ *Παρακλητική*.

Ἦστερα ἀπό ὅσα συνοπτικά ἀναφέρθηκαν γίνεται φανερό, ὅτι τό περιεχόμενο τῆς *Παρακλητικῆς* ἀποτελεῖ διαρκῆ ὑπόμνηση σέ ἡμερήσια καί ἐβδομαδιαία βάση τῶν θεμελιωδῶν θεολογικῶν ἀληθειῶν καί ἀποβλέπει στή διαμόρφωση ὀρθόδοξης δογματικῆς συνείδησης καί ἐκκλησιαστικοῦ ἠθους. Ἡ ποιμαντική τῆς Ἐκκλησίας δέν εἶναι μιά ἐξειδικευμένη περιοχή πού ἀναφέρεται στή δεοντολογία τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ κληρικοῦ. Ἡ ποιμαντική θεολογία στηρίζεται στό σχέδιο τῆς θείας Οἰκονομίας καί κορυφώνεται μέ τήν ἐκούσια κένωση τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ. Τό μυστήριο τῆς κενώσεως πού μεταδόθηκε ἀπό τόν Κύριο στούς Ἀποστόλους καί ἐν συνεχείᾳ στούς ἐπισκόπους ἀποτελεῖ τόν θεμέλιο λίθο τῆς ποιμαντικῆς διακονίας. Θά κλείσω τήν εἰσήγησή μου μέ ἕναν θαυμάσιο ὕμνο τῆς

²⁶ *Ἀπόστιχον μαρτυρικόν Παρασκευῆς ἐσπέρας Δ' ἡχου.*

²⁷ *Ἡ ἔννοια τῆς «ὀγδοῆς ἡμέρας» στή λατρεία τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 2010, βλ. σ. 7 κ.έ. καθώς καί 36 κ.έ.

²⁸ *Ἀναβαθμοί Κυριακῆς Δ' ἡχου.*

²⁹ βλ. Γ. Ἰ. Μαντζαρίδη, *Χρόνος καί ἄνθρωπος*, ἐκδ. Ἰ.Μ.Μ.Βατοπαιδίου, Ἅγιον Ὄρος 2017, σ. 177 κ.έ.

³⁰ βλ. Τροπάριον τῆς β' ὠδῆς τοῦ *Κανόνα τοῦ Μεσονυκτικοῦ Κυριακῆς Δ' ἡχου.*

Παρακλητικῆς (ἀποδιδόμενο στό Μ. Βασίλειο³¹), πού περιγράφει τίς δυσκολίες τοῦ χοϊκοῦ ἀνθρώπου νά ἀνταποδώσει στό μυστήριο τῆς κένωσης τοῦ Υἱοῦ καί Λόγου τοῦ Θεοῦ. Ὁ ποιμένας ὅταν βρίσκεται στήν ὁδό τοῦ Κυρίου, δέν δημιουργεῖ ἐχθρούς. Ὦντας ἀνεξίκακος καί φιλόανθρωπος, ἔστω κι ἂν τοποθετεῖται ἀπό τούς ἀνθρώπους ἐπί τοῦ σταυροῦ, προσπαθεῖ νά μιμηθεῖ τόν Ἀρχιποίμενα Χριστό.

«Τί ἀνταποδώσωμεν τῷ Κυρίῳ περί πάντων ὧν ἀνταπέδωκεν ἡμῖν; Δι' ἡμᾶς Θεός ἐν ἀνθρώποις διά τήν καταφθαρεῖσαν φύσιν ὁ Λόγος σάρξ ἐγένετο καί ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν· πρὸς τούς ἀχαρίστους ὁ Εὐεργέτης· πρὸς τούς αἰχμαλώτους ὁ ἐλευθερωτής· πρὸς τούς ἐν σκότει καθημένους ὁ Ἥλιος τῆς δικαιοσύνης· ἐπί τόν σταυρόν ὁ ἀπαθής· ἐπί τόν Ἄδην τό φῶς· ἐπί τόν θάνατον ἡ ζωή· ἡ ἀνάστασις διά τούς πεσόντας· πρὸς ὃν βοήσωμεν· ὁ Θεός ἡμῶν δόξα Σοι».

³¹ Ὁσίου Πέτρου Δαμασκηνοῦ, *Περί τῆς τετάρτης θεωρίας*, *Φιλοκαλία Γ'*, σ. 44.